

השפעתן של תכניות המקדמות מנהיגות ואחריות חברתית בקרב סטודנטים חרדים

ד"ר צביקה אור, המרכז האקדמי לב
פרופ' דפנה גולן, האוניברסיטה העברית בירושלים
בינה בארי, האוניברסיטה העברית בירושלים והמרכז האקדמי לב
מאיה ורדי, המרכז האקדמי לב

מטרת המחקר ותרומתו

בשנים האחרונות חלה בישראל התפתחות מהירה בתחום תכניות המנהיגות והאחריות החברתית באקדמיה. אחת הסוגיות המרכזיות שלא נחקרה כמעט, במיוחד בהקשר הישראלי, היא ההשפעה השונה של התכניות הללו על קבוצות מיעוט שמאופיינות בתת-ייצוג באקדמיה - בהן הסטודנטים החרדים.

בעשור האחרון מספר הסטודנטים החרדים בישראל גדל באופן ניכר והוקמו מסלולים להשכלה גבוהה המותאמים לצרכי החברה החרדית. עם זאת, גם כיום החרדים מאופיינים בתת-ייצוג משמעותי במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. תכניות המקדמות מנהיגות ואחריות חברתית בקרב סטודנטים חרדים עדיין אינן נפוצות באקדמיה בישראל, למרות משמעותן הרבה, שתלך ותגבר עם הגידול במספר הסטודנטים החרדים.

מקרה המבחן שעומד במוקד המחקר הנוכחי הוא סטודנטים וסטודנטיות במרכז האקדמי לב שהשתתפו באחת משבע תכניות התנדבות המקדמות מנהיגות ואחריות חברתית. המרכז האקדמי לב הוא מוסד אקדמי-תורני בירושלים, שבו לומדים בקמפוסים נפרדים מבחינה מגדרית. הסטודנטים לומדים לתואר ראשון ושני, בעיקר בתחומים טכנולוגיים ובמדעי הבריאות, בנוסף על לימודי קודש.

מטרת המחקר היא לבחון את מגוון ההשפעות של תכניות המקדמות מנהיגות ואחריות חברתית בקרב סטודנטים חרדים על הסטודנטים שהשתתפו בהן. המחקר נועד להבין כיצד מתכונת הפעילות משפיעה על הסטודנטים החרדים, ובאיזו מידה חווית ההשתתפות בתכניות האלה היא מכוננת ומשמעותית עבורם.

שיטת המחקר

המחקר משלב שיטות מחקר כמותניות ואיכותניות. המחקר הכמותני כלל סקר (שאלון מחקר) בקרב סטודנטים במרכז האקדמי לב שעסקו בפעילות התנדבותית, באחת משבע תכניות התנדבות. כלי המחקר האיכותני היה 43 ראיונות עומק מובנים למחצה.

בסקר השתתפו 232 משיבות ומשיבים, 67% מתוכם נשים. 42% מהמשיבים הגדירו עצמם חרדים והיתר השתייכו לקבוצות דתיות אחרות. כמחצית מהמשיבים הם רווקים, 34% נשואים עם ילדים (מספר ילדים ממוצע 2.5, עם טווח של 1-6 ילדים), והיתר נשואים ללא ילדים או גרושים.

ממצאים עיקריים ומשמעותם

למשתתפים במחקר נסיבות חיים ייחודיות, המבדילות אותם מקבוצות סטודנטיאליות אחרות. הם מקימים משפחות בגיל צעיר יחסית, הם בעלי הכנסה נמוכה במיוחד, וכורעים תחת נטל הלימודים, הפרנסה וחינוך ילדיהם. כמו כן, מצאנו כי עבור רוב מכריע של משתתפי המחקר, ההשתתפות בתכנית לגביה נשאלו לא הייתה חווית התנדבות ראשונה, אלא המשך ישיר לרצף עשיר של פעולות התנדבות וחסד.

כניסתם של המשתתפים החרדים לעולם האקדמי אינה שלב חיים מובן מאליו. מדובר בבחירה ייחודית, שאמנם הופכת שכיחה יותר אך עדיין מהווה סטייה ממסלול החיים המצופה מאדם חרדי. מצאנו שמוכנותם של הסטודנטים החרדים לעולם האקדמי לוקה בחסר וכי סטודנטים חרדים נתקלים בחסמים ובאתגרים רבים ומשמעותיים יותר מאשר חבריהם לספסל הלימודים שאינם חרדים, אפילו במוסד המותאם לצרכי הסטודנטים החרדים.

לעומת חוויית הלימודים, שכללה גם קושי ותסכול, מצאנו שסטודנטים חרדים חווים את ההתנדבות באופן חיובי, חשים סיפוק ועניין, ומברכים על ההזדמנות שניתנה להם להתנדב במהלך לימודיהם ולקבל מלגה בתמורה לכך. המרכז האקדמי לב מציע מגוון רחב של תכניות מלגות שנועדו לסייע לסטודנטים במימון הלימודים, וכן לעודד אותם לעסוק בפעילות קהילתית ולפתח כישורי מנהיגות.

נמצא כי סטודנטים חרדים נתרמים במיוחד מההתנדבות, אשר מאפשרת להם לפתח את כישוריהם הבינאישיים, לרכוש כלים ליוזמה ולהתנהלות בתוך ארגונים, ליצור קשרים חברתיים ומקצועיים ולפתח מגוון מיומנויות.

הסטודנטים במחקר זה הצביעו על מספר יתרונות מרכזיים בתכניות ההתנדבות:

1. האפשרות לבחור מסגרות התנדבות המתאימות להעדפותיהם, העניקה להם התנסויות חדשות והנאה.
2. סטודנטים רבים חשו הזדהות עם ערכיו ומטרותיו של הארגון בו פעלו, מה שהגביר את המוטיבציה להתמדה בהתנדבות.
3. העובדה שאנשי הצוות בארגונים דאגו להכשיר את הסטודנטים וללוות אותם לאורך ההתנדבות יצרה בקרב הסטודנטים תחושת שייכות לארגון והם דיווחו שניתנה להם מעטפת נכונה להתנדבות.
4. הסטודנטים שלקחו חלק במפגשים קבוצתיים סיפרו על הערך הרב שבמפגשי עמיתים, על ההזדמנות לדון באתגרים ובהתנסויות החדשות שמזמנת ההתנדבות, לשתף ולשמוע כיצד אחרים מבינים ומפרשים את אותה חוויה.
5. סטודנטים שהתנדבו יותר משנה אחת באותו מקום חשו כי ההמשכיות אפשרה להם להעמיק את הקשר שלהם עם חברי הקהילה שאיתם פעלו, חידדה את ההיבטים המקצועיים בהתנדבות והעצימה את תחושת הסיפוק האישי מההתנדבות.

שאיפתנו היא שממצאי המחקר יסייעו להתאים את התכניות לצרכים המובחנים של סטודנטים חרדים ולמציאות החברתית שבתוכה הם חיים ופועלים, וכך יסייעו לקדם את שילובם באקדמיה ובחברה.

להלן המלצות המחקר.

1. **הגמשת מסגרת ההתנדבות.** מומלץ לשמר את המגוון והחופש הניתן לסטודנטים ברוב התכניות לבחור את מסגרת ההתנדבות המתאימה להם. עם זאת, מומלץ לבחון דרכים להגמשת מסגרת ההתנדבות, למשל חלוקה גמישה יותר של שעות ההתנדבות ודרכי תקשורת שונות עם הרכזים.

2. **העלאת סכום המלגה.** סטודנטים חרדים מתמודדים פעמים רבות עם היעדר הון משפחתי ומקורות מימון לתמיכה בהם במהלך הלימודים, דבר המתבטא בצורך משמעותי במציאת מקורות הכנסה. חלק מהסטודנטים מפרנסים משפחות, וחלקם מתמודדים עם פערים לימודיים, דבר המחייב אותם להשקיע שעות רבות נוספות בחובות האקדמיים. על רקע זה, אנו ממליצים לשקול את הגדלת סכומי המלגה, או לחילופין את הפחתת מספר שעות ההתנדבות הנדרשות. תכניות שפועלות בכל הארץ בדרך כלל מציעות מסגרת פעילות אחידה בכל המוסדות להשכלה גבוהה. עם זאת, יש להתייחס באופן ספציפי לרקע ממנו מגיעים המתנדבים על מנת לאפשר להם לקחת חלק בתכניות האלה.
3. **רגישות תרבותית.** מומלץ לגלות רגישות רבה יותר למנהגים ולאורחות החיים של הסטודנטים ולוודא כי מסגרות ההתנדבות מתאימות והולמות נושאים ככשרות ומנעד של נושאי שיחה. על מנת להצליח לעשות זאת, יש להתייחס לנושאים אלו במהלך שיחות הקליטה ולהמשיך לעקוב אחרי הסטודנטים המבקשים שימת דגש על נושאים שקשורים להלכות דתיות, ובמקרה הצורך, להציע שינויים במסגרות ההתנדבות.
4. **מפגשי עמיתים.** מומלץ להקדיש חלק משעות ההתנדבות למפגשי עמיתים. מפגשים אלה מאפשרים לסטודנטים לחשוב ולשאול שאלות על התמונה הרחבה ועל ההקשרים שבהם נטועה התנדבותם, כמו גם לחלוק מניסיונם ולבקש סיוע ממי שחווים חוויות דומות לשלהם. מפגשי עמיתים הם מפתח לגיבוש תודעה חברתית-פוליטית. במפגשים אלו ניתן גם לדבר על החיים המקצועיים של הסטודנטים ולאפשר להם לזהות קשרים בין הפעילות במסגרת התכנית לבין הבחירות המקצועיות העתידיות שלהם.
5. **חידוד תפקיד ההתנדבות.** המגוון הרחב של תכניות ההתנדבות אמנם מקל על הסטודנטים למצוא את מסגרת ההתנדבות המתאימה להם, אך גם מגדיל את הסיכוי לציפיות לא מתואמות ולעמימות בנוגע לתפקידו של המתנדב. מומלץ לאתר את המסגרות בהן סטודנטים חוו אכזבה או חוסר נעימות כתוצאה מציפיות לא מתואמות בינם ובין המלווים והארגון ולחדד במשותף את חובותיו והגדרת תפקידו של המתנדב.